

НЕДѢИВСОЯКРЕЗЮКЪЛЮДѢ  
ПНЕ ТНЕ ѿМА ЧЛА  
ЕГЪСКОМЪЛОУХНІКОМЪСЕ  
ЗЪСЛЮВЫІКОШВІРЕПО  
РБДѢВЛККЪКЮДЪТЕЖЕ  
МДРНѢКОУМНІЕ НІКРО  
ЦНѢКОГОЛУЕ НЕ ВКНЕ  
МАЖНТЕЖЕШУЛІТЬ ПРХ  
АДСТЪБОКЫНАСММЫ  
НАСКНМНШІХЪВАШН  
БЕНЮТЬКЫ Н ПРДБ  
ЛКНЖЕН ЦРЕКЕДОМН  
ЮДВТЕМЕНЕРАДІ ВАС  
ДѢННЕИМЪ НЕЗУКО  
МЪЕГДАЖЕПРДАДЕТА  
КНЕПЦѢТЕСЕКАГОЛН  
ТОВАУГЛЕУЕ ДАСТЪБО  
ЕВАМЪКВѢТЬУА УТОВ

СТАНУТЪГЕДАНАР  
УВЛЕНУКНЮТЬЕ П  
ДЕСЕНЕНАКІДНМИ  
СЪМН ПМСНМОЕ  
АН ПРѢТРАПЕКІДО  
ОНЦАСІСЕНАКЕНДС  
ВЪТО ТНЕ ѿМА С  
ЕГЪСКОМЪЛОУХНІК  
ННУТОЖЕБОПОКРВ  
НОЕСТЪЕЖЕНЕШІК  
ТЪСЕ НІТАЕНОЕЖЕ  
ОРКѢДѢНОЕЮДЕТЬН  
ГЛЮВАМА ВЪТМѢР  
ТЕ ОУБОВЪСКѢТЪ НЕ  
БЪУДОСЛЫШІТЕ ПРО  
ВѢДІТЕВЪКРОВѢХЪ  
НЕУСОНТЕСЕШОРЕ Н  
ЮШІХЪТЕМО АДИШЕН  
ГЮШНХЪРЕНТІ БОН



# PHILOLOGIA SERBICA

Година VI, 2026, број 6  
Научни скупови Филолошког факултета  
Зборник научних радова

*Издавач* Универзитет у Бањој Луци  
Филолошки факултет

*Главни уредник публикације* Проф. др Саша Шмуља, Универзитет у Бањој Луци

*Оперативни уредник* Проф. др Нина Говедар, Универзитет у Бањој Луци

*Организациони одбор* Проф. др Биљана Бабић, Универзитет у Бањој Луци  
Проф. др Дијана Црњак, Универзитет у Бањој Луци  
Проф. др Сања Мацура, Универзитет у Бањој Луци  
Проф. др Саша Шмуља, Универзитет у Бањој Луци  
Проф. др Мијана Кубурић Мацура, Универзитет у Бањој Луци  
Проф. др Слађана Цукут, Универзитет у Бањој Луци  
Проф. др Нина Говедар, Универзитет у Бањој Луци  
Доц. др Андреја Марић, Универзитет у Бањој Луци  
Доц. др Горан Милашин, Универзитет у Бањој Луци

*Научно-уређивачки одбор* Др Јасмина Ахметагић, Институт за српску културу Приштина –  
Лепосавић  
Проф. др Сања Бошковић Данојлић, Универзитет у Поатјеу  
Проф. др Запрјан Козлуцов, Универзитет „Пајсије Хиландарски”  
у Пловдиву  
Проф. др Богуслав Зјелињски, Универзитет Адама Мицкијевича у  
Познању  
Проф. др Радмило Маројевић, Универзитет у Београду  
Проф. др Сања Мацура, Универзитет у Бањој Луци  
Проф. др Павел Крејчи, Масариков универзитет у Брну  
Проф. др Снежана Милосављевић Милић, Универзитет у Нишу  
Др Светлана Шеатовић, Институт за књижевност и уметност  
Београд  
Проф. др Екатерина Јакушкина, Московски државни универзитет  
„Ломоносов”

*Рецензенти* Др Марко Аврамовић, Институт за књижевност и уметност Београд  
Проф. др Јелена Ајдановић, Универзитет у Новом Саду  
Проф. др Милан Ајдановић, Универзитет у Новом Саду  
Проф. др Маја Анђелковић, Универзитет у Крагујевцу  
Проф. др Биљана Бабић, Универзитет у Бањој Луци  
Др Вера Берак, Универзитет у Бањој Луци  
Др Недељка Бјелановић, Институт за књижевност и уметност  
Београд  
Др Милан Грововић, Универзитет у Новом Саду  
Доц. др Данијел Дојчиновић, Универзитет у Бањој Луци

Др Јована Јовановић, Институт за српски језик САНУ  
Проф. др Саша Кнежевић, Универзитет у Источном Сарајеву  
Проф. др Ксенија Кончаревић, Универзитет у Београду  
Проф. др Мијана Кубурић Мацура, Универзитет у Бањој Луци  
Др Ружица Левушкина, Институт за српски језик САНУ  
Доц. др Андреја Марић, Универзитет у Бањој Луци  
Проф. др Сања Мацура, Универзитет у Бањој Луци  
Проф. др Кристина Митић, Универзитет у Нишу  
Др Марина Николић, Институт за српски језик САНУ  
Др Слободан Новокмет, Институт за српски језик САНУ  
Проф. др Јеленка Пандуревић, Универзитет у Бањој Луци  
Проф. др Валентина Питулић, Универзитет у Приштини с  
привременим седиштем у Косовској Митровици  
Проф. др Татјана Трајковић, Универзитет у Нишу  
Проф. др Дијана Црњак, Универзитет у Бањој Луци  
Проф. др Саша Шмуља, Универзитет у Бањој Луци

*Лектор* Проф. др Мијана Кубурић Мацура, Универзитет у Бањој Луци

*Лектор за енглески језик* Мр Бранко Црногорац

*Припрема за штампу* Доц. др Данијел Дојчиновић, Универзитет у Бањој Луци

*Штампа* Мако принт д. о. о. Бања Лука

*За штампарију* Милан Ђајић

*Тираж* 100

*Лиценца* Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

*ISBN* 978-99976-045-7-6

Овај зборник садржи научне радове који су представљени на конференцији *Philologia Servica. Степени, скале и љествице у српском језику, књижевности и култури*, одржаној на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци 26. марта 2025. године. Зборник се штампа на основу одлуке Научно-наставног вијећа Филолошког факултета бр. 09/3.2154-6/25.

Овај број посвећен је проф. др Екатерини Ивановној Јакушкиној, нашој драгој и прерано преминулој колегиници и сарадници. Њен одлазак огроман је губитак за србистику и славистику у цјелини.

# САДРЖАЈ

<i>Радмило Н. Маројевић</i> Степеновање у поетској композицији Његошевој.....	9
<i>Radmiло N. Marojević</i> Degrees of Comparison in Njegoš's Poetic Composition	
<i>Ксенија Ј. Кончаревић</i> „Радуј се, лествице небеска којом сиђе бог” (О преводу Великог акатиста из пера аве јустина Поповића) .....	31
<i>Ksenija J. Končarević</i> 'Rejoice, Ladder of Heaven, Through Which God Descend' (On the Translations of Great Akathist by Abba Justin Popović)	
<i>Слађана М. Цукут</i> Микротопоними Шипова мотивисани конфигурацијом терена као одраз скалирања у простору .....	55
<i>Sladana M. Sukut</i> Microtoponyms of Šipovo Motivated by Terrain Configuration as a Reflection of Spatial Scaling	
<i>Горан Б. Милашин</i> Компонента градуелности у семантичкој структури српских глаголских префикса.....	77
<i>Goran B. Milašin</i> The Scalar Component in the Semantic Structure of Serbian Verbal Prefixes	
<i>Александар М. Новаковић</i> Корак ка модернијој настави српског као страног језика: Неколико речи о приручнику <i>A1 Serbian Vocabulary Course</i> .....	125
<i>Aleksandar M. Novaković</i> A Step Towards Modern Teaching of Serbian as a Foreign Language: A Few Words About the <i>A1 Serbian Vocabulary Course</i>	

<b>Милена М. Стојановић</b>	
Пример фазичности једне лексеме из сфере ризика у банкама – интердисциплинарни приступ лексичко-семантичкој анализи.....	145
<b>Milena M. Stojanović</b>	
Example of the Phasicity of a Lexeme From the Field of Risk in Banking – Interdisciplinary Approach to Lexical-Semantic Analysis	
<b>Снежана М. Милосављевић Милић</b>	
Скаларни приступ у савременој методологији књижевнонаучних истраживања.....	161
<b>Snežana M. Milosavljević Milić</b>	
The Scalar Approach in Contemporary Literary Research Methodology	
<b>Марко М. Радуловић</b>	
Фигура лествице у српској књижевности.....	179
<b>Marko M. Radulović</b>	
The Figure of Ladder in Serbian Literature	
<b>Дејан М. Илић</b>	
Ка поетичко-стилским одликама српских епских песама из Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ – Растварање формулативног блока „књигу пише” .....	197
<b>Dejan M. Ilić</b>	
Toward Poetic-Stylistic Characteristics of Serbian Epic Poems From Bosnia and Herzegovina in the SACA Archives' Ethnographic Collection – Dissolving the Formulative Block 'He Writes a Book'	
<b>Александра В. Пауновић</b>	
(Мета)поетичка скаларност душе у српском стиху суматраизма, космоизма и хипнизма .....	223
<b>Aleksandra V. Paunović</b>	
Meta/Poetic Scalarity of the Soul in the Serbian Verse of Sumatraism, Cosmism, and Hypnism	
<b>Тамара Г. Бабић</b>	
Поетика вредновања: Теодосијеви коментари у <i>Житију Светог Саве</i> .....	243
<b>Tamara G. Babić</b>	
Poetics of Evaluation: Theodosios's Comments in the <i>Life of Saint Sava</i>	

**Милош Д. Михаиловић**

Лестве као симбол *descensus ad inferos* у Пекићевом

*Златном руну*..... 267

**Miloš D. Mibailović**

Ladders as a Symbol of *Descensus Ad Inferos* in

Pečić's *The Golden Fleece*

**Катарина С. Милојковић, Мирјана С. Митровић**

Поетика прелаза: обредна структура и симболи свадбених

песама у збирци Ивана Степановича Јастребова..... 291

**Katarina S. Milojković, Mirjana S. Mitrović**

Poetics of Passage: Ritual Structure and Symbols in Ivan Stepanovich

Yastrebov's Collection of Wedding Songs

**Дијана М. Црњак**

*Блажен је пут којим данас идеш, душо.* Екатерина Ивановна

Јакушкина (Москва, 19. VIII 1977 – Москва, 13. II 2026) .... 321

**Dijana M. Crnjak**

In Memoriam – Ekaterina Ivanovna Yakushkina (1977–2026)

Александра В. Пауновић<sup>1</sup>  
Институт за књижевност и уметност  
Београд

# (МЕТА)ПОЕТИЧКА СКАЛАРНОСТ ДУШЕ У СРПСКОМ СТИХУ СУМАТРАИЗМА, КОСМИЗМА И ХИПНИЗМА

Сажетак: *Имајући у виду обиље трополошких ипостаза душиног простора од суматраизма, космизма до хипнизма, у раду анализирамо аутореклексивне линије искуства субјективитета кроз метапоетичку скаларност душе у дискурзивном превоју раног модернизма ка авангарди. У првом делу истраживања дали смо назнаке општег погледа на опросторавање лествица у књижевном тексту и могуће миметичке тегобе књижевне свести која их преузима за свој топос, док је други део посвећен искуству стиха, поетичком степеновању душе у поезији М. Црњанског, С. Миличића и Р. Драица.*

Кључне речи: *душа, лествица, Новум, Црњански, Миличић, Драица.*

## 1. Лестве: миметичка озледа Имагинарног?

Слика лествица не само да је припадајућа пољу човекове метаоријентације, бивајући елементарно везана за архетипски шематизам простора и вертикалну димензију *горе* : *доле*, већ су се истовремено уз њену геометријску представу кодирала, дискурзивно дистрибуирала одређена антропопаична, симболичка и религијска значења. Она је, у том смислу, и сама метазначење, метаслика, и даље, што је за нас овде значајније, представа лествица генерише вертикалну напетост / могућност транс-

<sup>1</sup>ale.paunovic@gmail.com

цендирања, која ће фундаментално сабирати искуство просторности и субјективности – онтополошки и/или онтотрополошки динамизам слике света и индивидуалитета у широком духовно-историјском луку од антике, преко раног хришћанства, средњовековља, хуманизма и ренесансе, до просветитељства, модернизма, те његових потоњих ‘-изама’ и постпоетичких ипостаза. Још је код Платона у *Држави* пут душе деликатно задат као постепено уздизање, одвајање од сенки и привида пећине, грубе чулности, ка вишим, деликатним сферама созерцања Добра, да би егзегеза старозаветног текста о Јаковљевом сну (Пост. 28, 12–13), те чувених *Лествица* Јована Лествичника, допринела разумевању лествица као процеса напредовања у врлини, истрајавања на аскетском путу (в. Богдановић 1968) или пак као преображење палог човека у богочовечански лик (в. Јеротић 2005: 100–117). Не треба губити из вида да Свети Сава управо на почетку *Службе Светом Симеону* бележи: „Преподобни оче, / добру нађе лествицу / којом изиђе на висину, / којом нађе Илија колесницу огњену, / али он усходишта другима не остави, / а ти по смрти својој / у отачеству ти пут показа царевима, / небески човече, / земаљски анђеле, / светилнич отачеству ти, / Симеоне блажени, / моли за спасење душа наших!“ (2018: 195).

Но, излазак *на висину* добром лествицом у оквирима интерпретација простора класичне метафизике и теологије није само пресудан корак појединачне душе на путу спасења чак ни онда када је замајак колективне судбине и/или будућности, већ је темељита претпоставка (*conditio sine qua non*) којом се одржава веза између човека и Бога. Та веза може бити, појашњава П. Слотердајк у другом тому *Сфера*, у суштини остварена кроз два пута:

или се човек мора из своје централне тамнице uspeti у слободни простор – по интелибилним мердевинама које га повезују с гornјим светом; или Бог мора да сиђе до човека – вероватно по истим мердевинама, можда као знаменје или чудо, можда тако што ће добити телесни облик (2015: 408).

Зато семантизација лествица надраста психогоничке модалитете, обрасце аскетизма, личносног раста у строго приватном крајолику, срстајући са средишњим механизмом одржања угрожене везе између лошег центра

(материјалног) и *другог центра*, нечег суштинског, бивствујућег, које је увек *оно-тамо простора*. Човеку се не може помоћи, закључује немачки филозоф, простим смештањем у спацијалну посуду, јер „*ljudi žele ne samo da budu sačuvani u kontejneru celine, u nekom metafizičkom continens-prstenu, već i da u živom unutrašnjem iskustvu sretnu kontracentričnog Velikog drugog koji ih omogućuje posredstvom intimne dopune*“ (Исто). Постојање лествица стога директно доводи у питање самодовољност и затвореност дискурса. Не говори ли Јаков после сна: „Страшно је ово место: то је – дом Божји, то су – врата небеска“?

Модерни субјект, међутим, тополошки је уздрман у самом станишту и губи, како М. Елијаде говори у *Светом и профаном*, космолошке вредности, духовна значења (в. Елијаде 2004). Још ће Ф. Ниче у 125. параграфу *Веселе науке*, пре него што ће објавити смрт бога, време труења његовог тела, питати: „*Da li postoji još neko gore i neko dole? Da li ne lutamo kroz neko beskrajno ništa? Da li ne osećamo dah praznog prostora? Da li nije postalo hladnije?*“ (1984: 147). Одвех је једноставно тумачити искуство 20. века и савременост као склизнуће раслабљеног субјекта с лествица у строго нумерички, инертни картографски размер, али ако је земни простор испуњен зимоморним и страхотним пределима без оријентира, оправдано је питати откуда, докле сежу линије њене вертикалности. Оно што успоставља епистемолошке координате у условима анихилираности метафизичке и логосне перцепције савременог човека, где још једино класне и корпоративне лествице<sup>2</sup> чувају јасну, али ограничену ступњевитост, предато је снази стваралачке имагинације. Истина је да Л. Витгенштајн у белешкама написаним око 1930. године метафору мердевина проглашава сасвим бескорисном,<sup>3</sup> али мимо филозофског

<sup>2</sup> Мотив лествица чест је у популарној култури. На пример, у америчком психолошком хорор филму *Jacob's Ladder* (1990) режисера Адријана Лајна, у 12. епизоди шесте сезоне серије *South Park* из 2002. године, која је насловљена са „*A Ladder to Heaven*“, пародирано је религиозно искуство успења. Дечаци Стен, Кајл и Картман граде до раја лествицу од дрвета како би од преминулог Кенија узели тикет за бесконачне слаткише.

<sup>3</sup> „*Могоа бих да кажем: кад бих се на место на које желим стићи могоа попети само лествицама, одустао бих од покушаја да стигнем тамо. Јер место на које заиста морам да идем јесте место на којем већ морам да будем. Све до чега се може доћи мердевинама ме не занима.*“ (Wittgenstein, Ludwig, *Culture and value*. Translated by Winch, Peter. Oxford: Blackwell, 1991, 10–10e)

дискурса, у ликовним остварењима попут *Пас лаје на месецу* (1926) шпанског сликара Х. Мироа, те потоњег платна *Бело распеће* (1938) М. Шагала, или пак у роману руске ауторке Љ. Улицке *Јаковљеве лестве* (2015), истрајна рутина фигурације лествичности подсећа на феномен скаларности у уметничком поступку 20. и 21. века. С овим у вези и француски филозоф и теоретичар филма Себастијен Ронжје истиче колико западна мисао привилегује лествице, у односу, на пример, на степениште (2025: 9–11). Примера, наравно, има много више, али задржимо се на још два, која откривају и једну необичну nelaгоду у погледу физичког обриса лествице и/или тежине њеног налога метафизичке мобилности. Петер Хандке у фрагментарним путописним белешкама *Јуче, на путу* оставља запис из Македоније:

У цркви Света Софија: анђеле који се, у Јаковљевом сну, успињу на небо, најпре сам сматрао за саме лестве (пречке), као да су анђели образовали неку врсту отмичарских мердевина – али се онда, нажалост, испоставило да су то стварне лестве што се дижу према небу. (Хандке 2007: 22)

На фресци „Лествице божанског усхођења“ у охридској цркви, оне су одвише стварне да би биле замајац метафизичког обзора. Хандкеовском (мета)поетичком погледу није од помоћи конвенционално хуманистичко, теолошко читање које лествице идентификује као знак трансцендентног поруба земаљског и небеског. Жеља за непредстављивим, ритуално окружена дрвеним пречкама, изискује ипак линију бега – *отмичарске мердевине* – од одвише људске мере, миметичких озледа, ка домену Имагинарног. Може ли књижевна имагинација интензивније везати знак лествица, његову (само)семантизацију, за трансформативно поље значења, бартовског степеновања – оно измичуће, епифанијско деловање херменеутичког доприноса?

У спеву Злате Коцић *Лазареве лестве* управо је то учињено, и то још у речима Исака Сирина које су стављене за мото: „Сићи у своје срце и наћи ћеш у њему лествицу за пењање у царство Божије“<sup>4</sup>. Узмицање увис, омогућено силаском у жижно место сопства – срце, мистично

<sup>4</sup>Цитати стихова *Лазаревих лестви* З. Коцић дати су према издању: Београд: Друштво Источник, 2010.

је искуство, али такво које се истовремено одвија на плану графије, исписа/певања (из самих потеза писања ћириличног *н*, низања новог *н*, што је довољно „[...] за наду да ће стопало / узверати се на прву од седам пречага / предстојеће страдалне седмице“), да би се свет саборно надвисио – сакрално преместио<sup>5</sup> из лазарета у лазур: „Свак да одговори на возглас, лазарећани, / свак да увече барем по пречагу – / ето нам, ето лестви“. *Лазареве лестве* нису мирно екфрастично преношење представе у песнички језик, већ прворазредни поетички чин који лествичност изводи из сопственог средишта онтолошке рањивости и нерасудности, отуд писар прижељкује „Само – да урони у капљицу јелеја: / лества једва видне изнова да исликава / у ваздуху, пред уснулима, редом?“. Писар може *исликавати* само ако је писмо археографија бића, ресторација слике метафизичке пропетости. Али оно што се у сликарству сме и може фигурисати над уснулом главом Јакова, у књижевности је дискретно постављено на рубно подручје *једва видљивог*, дискурзивно опстојивог. Зато се песнички глас не либи да призна: „лестве, ма и крезубе, над губавима“ или пак да ствара „с вером да и ја, и ја шептрља, пречагу, ма и ломну, умећем / у лествице избављења.“ (83) Напослетку, алегоријско-преображајна афирмација лествица Злате Коцић започиње, бенјаминовски *одоздо*,<sup>6</sup> у тренутку када је манипулативна снага конвенционалног симболичног репертоара прекинута, јер ако је и говор траг вере у „добри наум предала висинских, откуд *свијетла идеја* / послушна и с трепетом пада у реч, у глину: / силази лествама [...]“ (101; ауторско истицање), певање трансформише лествичарев завет у смеру модернистичког сензибилитета који је довољно осетљив да ослушне ломљивост, протетичку нестабилност лествица.

У другом делу рада, пратећи притајену линију крхкости јединственог симболичног простора лествица, што је узрастао до монументалне метапредставе књижевне свести, спустићемо се ка модернистичком за-  
снимању лествичности у пољу српског стиха и искуства субјективности.

<sup>5</sup> В.: Драган Стојановић, „Лазарет и лазур: Лазареве лестве Злате Коцић“. У: *Енергија сакралног у уметности*. Београд: Службени гласник – Институт за геолошка истраживања, 2014, стр. 112–162.

<sup>6</sup> В.: Walter Benjamin, *Porijeklo njemačke žalobne igre*. Prevela Javorka Finci-Pocrnja. Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1989.

Покушаћемо да одговоримо на питање како је искуство модернитета, преко суматраизма, космизма и хипнизма, артикулисало архитектонику феномена лествичности на темељу (само)разумевања душе. Прецизније, како поетичку срж модернитета чини његов фатум напретка у Новом, поставља се питање да ли је творење душе,<sup>7</sup> а овде мислимо преваходно на поетолошки, стваралачки гест писма, задобило нова или пак измењена дискурзивна места скаларности и поетичко-естетичке ступњевитости.

## 2. Лествичност и саморазумљивост (нове) душе од модернизма ка авангарди

Двадесетовековна уметничка пракса и теоријско-естетичка мисао, настављајући продор у човекову унутрашњост, естетизацију индивидуалистичког поља која је понајвише имала упоришта у мистичном карактеру симболизма, интервенисале су у традиционалну концептуалност душе начинивши нов простор за њено поетичко, културолошко, антрополошко, па и антропотехничко, наречено П. Слотердајком, реконституисање. Модернистички повратак ка души, међутим, није био уско одређена двадесетовековна појава, већ је пре део ширег културолошког и уметничког (пре)окрета који се спушта до 19. и 18. века. Тако, на пример, књижевни теоретичар Томас Павел (Thomas Pavel) у монографији *La pensée du roman* [Мишљење романа] из 2003. године (Paris: Gallimard) бележи како је на европском тлу, у тренутку презасићења натурализмом, појединац био суочен са светом којим управља диктат позитивизма: „Он је биће позвано да измисли себе, не користећи се нормативним идеалом који му је једном заувек додељен“ (2003: 358; истакла А. П.). Поновно откривање хришћанства као део напора разумевања парадоксалности људске унутрашњости од Ф. Достојевског до његових енглеских и фран-

<sup>7</sup> Према Џејмсу Хилману, заступнику савремене архетипске психологије, аутору монографије *Код душе*, душа није априорна задатост. Напротив, дефинисана је креационистичком гестуалношћу – творење душе јесте стварање психичке реалности помоћу имагинације, потврдивши још једном онтолошку нераскидивост *poiesis*-а и психе. „Творење је израз који одражава оно што чини сама психа, а то је творење представа. А творење представа је прва датост читавог психичког живота“ (Hilman 2010).

цуских ученика, повратило је, пише аутор, независност појединцу од условљености социјалном средином и стварношћу која је врхунила у процвату индивидуалности, естетском егоизму, који је део свеукупних дискурзивних и естетских промена – „огромног продора у човекову унутрашњост“, како је приметио руски књижевник Василиј Розанов (Василиј Васиљевич Розанов) у *Осамљеностима* (2005: 36). Тај огроман продор с краја 19. века, који се потом преноси широм европских књижевности, снажио је „мистични карактер симболизма“ који устаје против научног реализма (Вауга 1970: 11).

Но, када се данас помене „продор у човекову унутрашњост“ у 20. веку, свакако је прва помисао стваралаштво и теоријски рад В. Кандинског. Он у теоријски фундаменталном раду *О духовном у уметности* (*Über das Geistige in der Kunst*), који пише 1910, а објављује 1912. у Немачкој, говори о духовном преокрету, сократовском окретању погледа од спољашњости ка *самоме себи*, који се догодио „[к]ада су религија, наука и морал (овај последњи снажном Ничеовом руком) били продрмани, и када су спољашњи ослонци претили да попусте“ (2017: 52–53). Посебно је занимљиво што аутор *Плавог јахача* целокупан духовни живот човечанства представља у облику троугла који је подељен на одељке, неједнаке величине, крећући се лагано *напред* и *увис* (Kandinski 2017: 38), при чему се сама могућност напредовања и успињања духовног троугла онтолошки утемељује у покрету душе – окретању и напредовању у лепоти:

Тамо где је данас био врх, сутра ће бити неки други сегмент; оно што се данас разуме као врх, а за остатак троугла је несхватљиво блебетање, сутра ће представљати истинску мисао и осећај у другом сегменту.

Модерна збивања, отуд, сабирају се у „новом духовном царству“ чија је изградња већ започела у унутрашњем животу, где су најосетљивија подручја додирнута књижевношћу, музиком и уметношћу. Ослонац у души, у ванчулном свету, пронашао је Морис Матерлинк (Maurice Maeterlinck), писац кога Кандински<sup>8</sup> често призива у теоријско-есте-

<sup>8</sup> Василиј Кандински управо стваралаштво М. Матерлинка наводи као пример напредовања уметничких средстава од материјалне ка апстрактној сфери, и то у реторско-он-

тичким промишљањима. Матерлинк 1896. године у есеју „Буђење душе“ („Le réveil de l'âme“) из књиге *Le trésor des humbles* посебном сензуалношћу за трансцендентну психологију најављује доба созерцања – неопсредног душиног искуства као наиндивидуалне форме субјективности:

Доћи ће, можда, једно време, а доста тога најављује да се оно приближава, кад ће наше душе гледати без посредовања чула. Сигурно је да се област душе, сваким даном, све више шири. Она је много ближа нашем невидљивом бићу, и у свим нашим делима има много већег удела, неголи пре два или три века. Рекло би се да се приближавамо једном духовном периоду. [...]

Данас је јасно да душа чини велике напоре. Посвуда се јавља на неуобичајен, беспоговоран и неодложен начин, као да јој је дато неко наређење, и да више нема времена за губљење. Она мора да се припреми за одлучну борбу, и нико не може да предвиди шта ће све зависити од њене победе или од бекства (2007: 15, 17).

За српског песника Милоша Црњанског напор душе био је истоветан поетичком напору стиха. Наиме, његова прозирност света и феномен стеричности дубоко је скопчан са појмом душе, њеним опросторењем, процесима онтополошке и/или онтотрополошке градње, који, попут опне, интимно обавијају материјални свет *из дубина*, ништећи ишчаше-

---

толошком односу према речима: „Реч је унутрашњи звук. Овај унутрашњи звук делимично извире (можда и претежно) из предмета коме реч служи као име. Ако се предмет не види и ако се чује само његово име, тада у глави слушаоца настаје апстрактна представа дематеријализованог предмета, који у ‘срцу’ сместа побуђује треперење. Тако је *зелено, жуто, црвено дрво* на ливади само материјални случај, случајно материјализована форма дрвета, коју осећамо у себи онда када чујемо реч ‘дрво’. Вешта употреба речи (према песничком *осећању*), њено унутрашње нужно понављање два, три, више пута заредом, не само што може да доведе до појачања унутрашњег звука већ је у стању и да покаже још неслућена духовна својства речи. Коначно, при чешћем понављању речи (омиљена дечија игра, која касније пада у заборав), њено именовање губи спољашњи смисао. Тако се заборавља и апстрактно настали смисао означеног предмета и открива само чисти *звук* речи. Овај ‘чисти звук’ чујемо можда несвесно и у сазвучју са реалним или касније апстрактно насталим предметима. У последњем случају, међутим, чисти звук се појављује у првом плану и непосредно утиче на душу. До душе долази беспреметно треперење које је још увек сложено, хтео бих да кажем натчулно, као дрхтаји душе које производи звоно, струна која пева, даска која је пала итд. Овде се отварају велике могућности за књижевност будућности“ (2017: 54–55; ауторско истицање).

ност његове форме. Својевремено је М. Црњански записао, говорећи о слободном стиху у истоименом есеју из 1922. године, како је он

[...] са својим ритмом полусна, сасвим везаним за ритам мисли, код сваког новог расположења, нов, флуидан, без добовања око- ваног ритма, врхунац је израза. Он одбацује све и оставља душу саму. (1999: 27)

Његово побуњеничко напуштање риме коренило је, дакле, у једном далекосежнијем, антрополошком, па и антропоетичком гесту превођења психичких закона у метрику модерне лирике, гесту борбе за усвајање новог ритма и израза који одбацује све, остављајући *душу саму*. Тек тада, када је сама душа оприсутњена песничким језиком, када је лирски ритам „јамб и трохеј душе“, тек тада почиње „ново доба наше версификације“ (Црњански 1992: 29, 30). Хегелијански говорећи, унутрашња субјективност полаже право да у материјалности ритма, стиха, *опажа саму себе* (уп. Hegel 1975: 428), и као такву је, из традиције западноевропске естетичке мисли, метафизике присуства, М. Црњански претпоставља у апотеози слободног стиха.

Међутим, настојање аутора да реформише простор песме у *Лирици Итаке*, њену текстовност, текстуалност и право на нови метрички поредак, према прати авангардна струјања, према мишљењу Александра Јеркова, суштински је (високо) модернистички профилисано.<sup>9</sup> На хоризонту естетичке мисли, стихови *мало нове песме* управо њеном онтолошком, коренимом везаношћу за модернистичку парадигму настављају хегелијанску и, дубље, аристотеловску традицију профилисања предела лирике као сведочанства унутрашње субјективности. Фукоовски речено, (об)лик послератног Новог у пољу српске књижевности

<sup>9</sup> У есеју о поезији Милоша Црњанског, „Естетика невеселог (Поетички систем и рани стихови Милоша Црњанског)“, промишљајући о поетичком преокрету у *Лирици Итаке*, А. Јерков бележи: „Нови стихови убијају старе, удворичке риме, ломе отмене метре који клопарају на ветру, све се мења у духу новог доба и великог, неоодољивог, модернистичког поетичког гнева. Величина Црњанског, *без обзира на Крлежу и Ђурчина*, како би се могли продужити његови стихови из ‘Пролога’, стихови о *слави поетика*, величина је једне туге живота и једне потребе за Новим које, чак и ако се не може пронаћи, осим као *мало ново*, мора бити тражено“ (2010: 269; ауторска истицања). Но, М. Црњански, суочен са немогућим, апоретичним лицем Новог, дакле, ипак наставља потрагу, и то са „великим поетичким гневом“ (Исто).

остаје парадоксално одређен, затворен простором *дискурзивне решетке* наслеђене епистеме где је аристотеловско поверење у једнакост гласа и душе предодредило европску западну мисао на логоцентризам. С овим у вези, Жак Дерида у есеју „Крај књиге и почетак писма“ примећује како је аристотеловски гест допринео конституисању тоталности једне историјско-метафизичке епохе и конвенционалног односа према писму у западноевропском мишљењу: „Чувствовања душе, која природно изражавају ствари, конституишу једну врсту универзалног језика који отуда може да се сам од себе надмаши. То је етапа прозирности“ (Derida 1975: 89). Отуда, када М. Црњански у завршној строфи „Пролога“ *Лирике Итаке* остави:

Али: или нам живот нешто ново носи,  
а душа нам значи један степен више,  
небу, што високо, звездано, мирише,  
ил нек и нас, и песме, и Итаку, и све,  
ђаво носи. (1966: 14),

он исписује вољу зачињања *једног степена више* на дискурзивним лествицама конституисања значења душе, с једне стране, и Новог, с друге, мимо литерарних конвенција, обликујући драму модернистичке жеље као темељно питање могућности присвајања вишег степена логосности из проширене поетичке моћи. Патос новог, међутим, модернистички засновану свест доводи у стање акутне напетости недовршивости поиетичког пројекта. Јер, Ново, као основна вредност према којој модерност саму себе дефинише, подударна је дефиницији модерности као секуларизацији историјског прогреса и као таква предата процесу пражњења, распрскавања – *рутинизације* (Vatimo 1991: 104–106). Притом, тензичност између модерности и прогреса не припада само дисенцији историјског времена и процеса вечне обнове новог, која потире старо, како је дефинише Ђ. Ватимо, већ како појашњава Теодор Адорно на страницама *Естетичке теорије*, она корени у апоретичној природи Новума које је, према још од Бодлера као скривени телос непознатог, „естетски знак проширене репродукције, са њеним обећањем *неограниченог обиља*“, подложно фетишизацији по моделу фетишистичког карактера робе (Adorno 1979: 57; истакла А. П.). Још, у завршним

стиховима осме песме Бодлеровог „Путовања“,<sup>10</sup> подсећа С. Ронжје, појам новог остаје „заглављен између неопходности и немогућности“, уносећи у његово искуство апоретичност и негативност (2008: интернет). Тамо где је неограничено обиље, дакле, инхерентно је утемељена и негативност. Наравно, модернистичкој свести тешко је бодријаровски рећи да обиља нема, нарочито не у језику, већ само ограничени, деспотски корпус означитеља, и дискретна, али у свему одлучујућа, политика прерасподеле знака у симболичком регистру. Уместо тога, песничка мисао М. Црњанског бира беспштедно опредељење за *(мало) ново* и душу која *нам* значи један степен *више* или самоукинуће, односно она остаје дивински пропета између вишег степена значења и осмрћености песничког језика: „или нам живот нешто ново носи, / [...] ил нек и нас, и песме, и Итаку, и све / ђаво носи“.

Насупрот одрешитом поетичком аманету *Лирике Итаке*, песничка мисао Сиба Миличића у збиркама *Књига радости* (1920) и *Књига вечности* (1922) херменеутички прираст душе, чини се, разрешава мимо радикалних дисјунктивних напетости – у топосу бескраја као „једине интернационале душе и савести“<sup>11</sup>. Обликујући *космизам душе*,<sup>12</sup> из

<sup>10</sup> „Окрепи, отров свој нам улиј! Толико жари тај плам мозгове наше да знамо само ово; Напред у амбис, у Рај ил’ Пакао, шта мари!; да на дну Непознатог нађемо нешто *ново!*“ (Bodler 1975: 150; изворно истицање).

<sup>11</sup> Александар Илић поводом приказа Крлежине *Хрватске ратсодије* бележи 16. јануара на страницама часописа *Мисао*: „Нагласићемо, без развијања, у нашем сликарству *декомпозицију* форме и *интензивност* боја, а у *космичкој* поезији дискретно, првеначко наглашавање да је бескрај једина интернационала душе и савести, а прехристовске цивилизације Египта, Кине и Индије предуслов ка новим откровењима душе (1922: 126, ауторски курзив).

<sup>12</sup> Станислава Бараћ у раду „Космизам Сиба Миличића у контексту часописа *Мисао*“ указује на реалне догађаје који су претходили развоју стиског правца космизма у српској поезији: „Том је периоду, почетком 20-их година 20. века, овај изам шири не само од песничког, већ и од књижевног и уметничког покрета или правца. Он обухвата и науку и филозофију а, могло би се рећи, и свакодневицу. Космизам је, другим речима, био ‘феномен мишљења’ у тадашњој Европи, па је нужно да се Миличићево деловање посматра као део овог европског контекста. Поред осталог, на почетку треба указати и на два врло конкретна, реална космичка догађаја, један из 1910. и један из 1919, који су значајно утицали на овакву оријентацију европских интелектуалаца и научника. Радован Вучковић подсећа да „непосредан повод за актуелизацију космичке

поетичког укрштаја поетике футуризма, експресионизма, постромантичарских елемената и раномодернистичке естетике у српској поезији, Миличић ослобађа душу од метапоетичке драме скаларности<sup>13</sup> и могућност њеног усхођења једноставно предаје феномену космичког плеса и телеолошком завештању песничког знака. У песми из *Књиге радости* душаина путања навише одвија се кроз актуелизацију повишене знаковитости музике сфера (*Musica Mundana*), учењем наслеђеним од Питагоре и његових ученика, Платона, Плотина, до последњег великог филозофа антике и хришћанског мислиоца Боетија: „Игра радосна душа / и гласно кликће у мени / а музика небеских сфера / диже ју, и са собом носи, / и Радост и вечна Радост Постања / раствара ју као сунце / цветак у јутарњој роси“ (Миличић 1920: 72), док се у првим стиховима *Књиге вечности* појављује мариолошка инспирација у фигурацији Деве узнесено тело: „И моје тело постаде / лако као дах. / Чудотворно / оно

поезије око 1910. многи виде у поновном појављивању Халејеве комете, које је тада изазвало велико узбуђење и многе песничке визије космичког карактера“ (Вучковић 2011: 47, фуснота 51). Са друге стране, игром случаја, 1919. године потврђене су одређене Ајнштајнове поставке, захваљујући посматрањима у Бразилу и на једном афричком острву. Тек тада и теорија релативитета постаје изразито популарна, а 1921. године Ајнштајн добија Нобелову награду за физику – истина, за објашњење фотоелектричног ефекта“ (2018: 302). Гледано, међутим, из историјских стапа, почетак развоја космизма проналази се половином 19. века у руској филозофији, али у историји природних наука. Како Милан Узелац пише у другом тому *Историје филозофије*, ту се ради о оријентацији која је настала „са учењем о преласку биосфере у ноосферу и новим, научним путем тематизовања појма *космос*. Тим појмом се указује и на космоцентризам, који учи о контемплацији божанске енергије у тварном свету и о преображају света (Берђајев), па би се ту заправо радило о односу космоса и човека, о творачкој есхатологији по којој крај света, а тиме и крај историје, зависи и од творачке активности човека. У свему томе је веома активна улога славног минералога, геолога и хемичара В. И. Вернадског, који је својим радовима из биохемије усмерио истраживања на изучавање деловања живе твари на историју хемијских елемената. Биологија је дуго време била ван сфере интересовања теоретичара и сад су прво биолози скренули пажњу на еволуционе процесе живе материје у којима се недовољно посвећује пажња телеологији еволутивних процеса“ (Uzelac 2003: 901).

<sup>13</sup> „– Како се зову ти мали, дивни цветови? / што ничу у једној души? – // – Зову их чудно: стихови. – // – Кажу (да ли је то истина?) / да цветају кад се у човеку / велико нешто руши? – // – О то би била страшна истина! – // – Реци, у каквој души и када то чудно цвеће цвета? – // – У души којом Бог влада, / у души, у којој се гради високи, / светли, дивни храм. // У души, у којој је / највећа стварност: сан!“ („Разговор“, *Књига вечности*; Миличић 1922: 71).

се диже право пут небеса“ (Исто 1922: 16). Лествица, напoкoн, не само да није ексклузивистички артефакт духовног, строго еклесиолошко-конфесионалног садржаја, већ је и само тело – женско тело, приспевши у центар осе света, а изведено из граница физичког, постало пут успења.

Но, иако лирски дијалог душе и путености, логосног и еросног, у завршној песничкој књизи С. Миличића гарантује трансгресивност на нивоу метафоризације, алегоријских представа, унутар конфигурације поља лирске самосвести и њене текстуалности, њен дискурс у време авангардних струјања остаје одвећ конвенционалан, формативан као стереотипни имагинаријум. Јер, истовремено на почетку треће деценије, у делу Рада Драинца душа буја у хипертрофираним сновиђењима, „горућим хипнозама“, превратничким гласовима. У фрагментарном „Манифесту хипнизма“ 1922. тражи се: „Дајте нам мало грозде – мало свемира – ужаса – мало више крви, да се види бар један *кoнaц гoлe дyшe*. Дајте нам етеричности: у чему је Васељена“ и још, „Нек наше душе буду *хипнистички кoнци*. Амин“ (Drainac 1999/2: 8–9; истакла А. П.). Нека буде, дакле, не само експресионистички огољена душа већ нека *буду плава влакна душе* на којима се, на једном од њих, лирско сопство *њише* као у стиховима „Ноћног паука“, у самотворној, *хифолофијској* (*hyphos* је ткање и паучина, в. Варт 1975: 86) моћи трансцендентне распонкости песничког говора: „На једном сну *њишем* се под сводовима неба / као ноћни паук на плавом влакну душе // Цео падам опружен у линији кроз свемир планета / Моје су ноге заборавиле путеве са земље / и родни дом // Ја нисам човек / већ плаво привиђење горуће хипнозе // На једном сну *њишем* се под сводовима неба / као ноћни паук на плавом влакну душе“ (1999/1: 35). Не може пак остати неопажено да лирска свест, испод онога што Марко Ристић назива покретом ка ширини, „уравнањем поетског поступка са датима двадесетог века, подешавање изгледа поезије са изгледом који је почетком овог века добио спољни свет“ (1979: 51), унутар херменеутичке опне обухватања, уписује меру недостатности – не целовита душа, већ њено издвојено влакно на позадини неба – *кoнaц гoлe дyшe*. Јер, из те уписане разлике између измакнуте душеине целовитости и њене појединачне нити рађа се апоретично размивање субјективности модерног човека које је истовремено раширено

по свим меридијанима, а сном, архетипском дубином – *хипнотичким* *концима* – оријентисано ка сводовима неба. Постоји сасвим деликатно, помало неочекивано за песнички израз Драинца, једна врста метафизичке протегнутости бића која инхерентно сигнализује ступњевитост – опруженост у линији свемира. Плаво влакно душе отуд *јесте* и *није* метафизички замајак, јер његова етерична осена остатка, издвојеност из целине, постулира епистемолошку осујећеност у погледу прецизног знања о души и њеног трансцендентног упоришта.

Поетички помак од суматраизма ка хипнизму драинчевска душа, дакле, запоседа деликатном деконструкцијом трополошке, (лајбницовске) модалне недељивости душиног простора, смештајући се у многострукост нити, да би већ следеће године, 1923, у тексту „Исповест“, који аутор штампа у другом броју часописа *Хипнос*, била постављена на превратничком путу писма са оца на сина, у смислу поетичке оставштине, с ону страну поретка (*без догме, без веза*<sup>14</sup>), обраћањем лирског субјекта: „Грађани! Од сутра свака бандера има очи и све ствари оживљене душу. / Обновио сам душе заробљене богом и нисам крив ако мој син сутра почне другогачије да пише“ (1999/1: 64). Када се у писму стратешки обнажи упражњено место Бога, значење ступа у ослабљену орбиту Знака, односно његову онтолошки угрожену ауторитарност, али и другачији дискурзивни тоналитет. То такође значи да се стихови сабирају снагом отпора, у линијама бега – текстуалним понорницама које унутар себе успостављају сопствени поредак знаковитости. Зато се душа, коју је К. Јунг у *Динамици несвесног* дефинисао као „неопходни услов општег искуства света“ (1984: 229), у песничком тексту Р. Драинца иманентно поетички потенцира као мултистабилни ентитет, и то на начин неизместиве унутрашње нерасудности која херменеутички еманира мноштеност, долазеће екстатичко мишљење.

<sup>14</sup> „Хипнотички свет је сан у екстази: без догме, без веза: онако како људи индивидуално живе у себи самима“ (1999/2: 8).

### 3. Степен више?

Узимајући у обзир потоњу критику Ж. Дериде, П. Слотердајка, граница филозофских концепција *спољашње* : *унутрашње*, могла би се за приступ феноменологији душе пронаћи и друга врста методолошко-интерпретативних подстицаја, модел разумевања које би творење душе, њену инхерентну скаларност отворило унутар херменеутичког простора инстанце песничког знака, дистанциране од дискурзивних, аксиолошких, културолошких, спољашњих или унутрашњих принуда значења. Може се, наравно, говорити о *психотопу*, као што је то учинио Тихомир Брајовић у студијама *Теорија песничке слике*, *Нарцисов парадокс*, дефинисавши тако специфичну слику душе авангардних књижевности,<sup>15</sup> њено реторско-онтолошко спацијално укотвљавање, као у стиховима Р. Петровића „Најсентименталнију о ситости легенду“, буквализовање или пак соматизовање као у „Мојој песни“ М. Црњанског (Брајовић 2000: 294–299; 2013: 198–204). Наравно, гледано са хоризонта идентитетског „прерушавања“ и „травестијског“ дисоцирања модерно децентриране субјективности (Исто 2013: 197), песничка артикулација душе у смеру субверзивне поетике изнедрила је нове душевне хабитусе лирског Ја, односно ауторефлексивне линије искуства субјективитета. Међутим, премда душа ступа кроз померене референце песничког знака, што није пут завештан те(ле)олошком мишљу, пут ка њеном „отајственом бићу“ (Исто 2000: 294), она је и даље оса лирског бића са редифинисаним координатама у сталном (само)измицању центрипеталним дискурзивним линијама. Душа моја је *самохрана*, како пише М. Црњански у поменутој песни, јер нема ништа друго до пустиње језика као јединог пребивалишта, до гитара који је оглашава, али и до просторности у којој се под *маскама*<sup>16</sup> обликује. Симптоматично је што С. Пандуро-

<sup>15</sup> Т. Брајовић укупност авангардно-песничке обликотворности која се тиче песничког третмана душе смешта у „дискрепанцију између традиционалног поимања душевности као унутрашњег *стања* или *метафизичког садржаја* и њеног буквализујућег – снижавајућег вербално-имагинативног ‘лоцирања’ и упризорења“ (2000: 295; ауторска истицања).

<sup>16</sup> „Душа је моја богат сељак, / пијан веселац, / у завичају. / Милује голу жену што спава, / тврдо, ко плећа гојних крава, / у житу, куд ноћи пуне црних врана, / падају. // Свет је прошла самохрана, / у крвавом плашту шережана, / ко убица. / Стајаше тужна, завејана, / на стражи, у капијама, / брката, благо насмејана. // Крај цркве туђе и непознате, /

вић, осврћући се на њене стихове: „Моје је душа / богат сељак / пијан весељак / у завичају“, наглашава како је песник испустио да каже оно што је назначио у „Прологу“, „а душа нам значи један степен више“, јер то није ни ново ни више (1994: 180–188). Сима Пандуровић, казаће С. Винавер, „истовремено близак и далек нама који смо започели тамо где је он стао“, не може да разуме песника *Лирике Итаке*, „песника хаоса и материје, која је свугде разливена, и која сва осећа или сва не осећа – а не само неки виши центри, поређани у неким духовитим органским узорима“, јер С. Пандуровић тражи питагорејски ред, да свака целина има смисао, симболички поредак, што је насиље, и води у песимизам алгебарског (Винавер 1994: 193–194).

*Мало ново* Црњанског, па и у погледу душе, није ипак усахнуће модернистичке снаге књижевне свести или њена безинтересност спрам *Ночит*-а, већ брижљиво поиетичко (пре)осмишљавање суштствености човековог бића које чува у свом средишту *бригу о души*. Век и коју годину касније од *Лирике Итаке*, у епистемичким условностима које душу, бригу о души, затиру као релевантан појам, а на њено место усталичују разнолике стратегије самопомоћи као управљачке технике капиталистички интониране, деликатност аманетног уписивања душе под маском има посебан степен херменеутичне и поетичке вредноте у српској поезији 20. века, као што то има и танани *конац душе* Р. Драинца. Слотердајковски говорећи, превој модернистичке ка авангардној артикулацији душе и њене инхерентне скаларности се, кроз упросторавање, спацијалне конструкте песничких слика, парадоксално враћа онтополошком изворишту, егзистенцијалном саодношењу субјективности са простором у коме материјалност није тек бесциљна несврховитост, како је поручивао В. Кандински, већ присна форма, наше (једино) сабивство. Стога је и важно, нагласимо још једном, деконструисати дискурзивне

---

запаљене, / у дуге, јасне, топле ноћи, /кад крекећу жабе барске, / грлила је разне жене. / А дању је чувала дворе царске / и кораком бројала сате. // На јави је душа моја богат сељак, / весељак. / Само у сну, ко Месећ бледа / и тако ко он невесела, / по свету блуди. // Гондола једна ћутке је скрије / у бездане воде Венеције, / саму, уморну, разочарану, / на карневалу. // И кад ту њен гитар зазвони, / од песме што плаче и воли, / сву воду, звона, и маске, тамо, / ноћ толико заболи: / да ућуте и питају тихо, / 'Какав је то Славен био, / на Риви деи Скјавони?'“ (Црњански 1966: 61–62)

граничне спољашњег и унутрашњег на начин промишљања динамике допуне, суплементарне активности знака у одсуству средишта, јер тада бивају видљива херменеутичка чворишта на поетичком луку од онтолошких пустиња језика М. Црњанског и *душе самохране*, до Драинчевих хипнистичких крајолика који баштине искуство лествичности, испод морфологије њеног одсуства и расапа Бога/Знака, као привилегију прираста бића, књижевне свести у лирској догађајности песме.

### Извори

1. Коцић, З. (2010). *Лазареве лестве*, Друштво Источник, Београд.
2. Миличић, С. Ј. (1920). *Књига радости*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд.
3. Миличић, С. Ј. (1922). *Књига Вечности*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд.
4. Свети Сава (2018). *Сабрана дела*, превео и приредио Томислав Јовановић, Српска књижевна задруга, Београд.
5. Хандке, П. (2007). *Јуче, на путу*, превео Златко Красни, Српска књижевна задруга, Београд.
6. Црњански, М. (1966). *Поезија*, Сабрана дела, књ. 4, Просвета, Београд.

### Литература

1. Adorno, T. (1979). *Estetička teorija*, preveo Kasim Prohić, Nolit, Beograd.
2. Baura, S. M. (1970). *Nasleđe simbolizma. Stvaralački eksperiment*, preveo Dušan Puvačić, Nolit, Beograd.
3. Богдановић, Д. (1968). *Јован Лествичник у византијској и старој српској књижевности*, Византолошки институт, Београд.
4. Брајовић, Т. (2000). *Теорија песничке слике*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
5. Vatimo, Đ. (1991). *Крај модернизма*, prev. Lj. Banjanin, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad.
6. Винавер, С. (1994). Црњански и критичари, *Лирика Итаке*, М. Црњански, прир. Гојко Тешић, Драганић, Београд, 192–197.
7. Elijade, M. (2004). *Sveto i profano: priroda religije*, preveo Zoran Stojanović, Alnari, Beograd.

8. Јеротић, В. (2005). О појму 'напредовања' у православљу, *Повратак оцима*, Ars Libri, Београд, 100 – 117.
9. Jerkov, A. (2010). *Smisao (srpskog) stiba, Knjiga prva De/konstitucija*, Institut za književnost i umetnost, Beograd.
10. Kandinski, V. (2004). *O duhovnom u umetnosti: posebno u slikarstvu : sa osam slika i deset originalnih drvoreza*, preveo Bojan Jović, Esotheria, Beograd.
11. Матерлинк, М. (2007). *Буђење душе*, превео Бојан Лаловић, Конрас, Београд.
12. Ниће, Ф. (1984). *Vesela nauka*, prev. Milan Tabaković, Grafos, Beograd.
13. Pavel, T. (2003). *La pensée du roman*, Gallimard, Paris.
14. Пандуровић, С. (1994). Наша најновија лирика, *Лирика Итаке*, прир. Гојко Тешић, Драганић, Београд, 180–188.
15. Ristić, M. (1979). Povodom pesništva Rada Drainca, *Književna politika*, 49–52.
16. Rongier, S. (2008). *La modernité, esthétique et pensée du fragmentaire*. Dostupno na: <https://sebastienrongier.net/spip.php?article55#nh13>.
17. Rongier, S. (2025). *L'esprit de l'escalier (Les arts et les marches)*, Éditions Les Belles Lettres, Paris.
18. Sloterdijk, P. (2010). *Sfere I. Mehurovi*, preveo A. Kostić, Fedon, Beograd.
19. Црњански, М. (1999). За слободни стих, *Есеји и чланци I*, прир. Живорад Стојковић. Задужбина Милоша Црњанског – L'Age d'Homme, Београд – Lausanne, 24–30.

Aleksandra V. Paunović  
Institute for Literature and Arts, Belgrade

### МЕТА/ПОЕТИСКИ СКАЛАРИТЕТ ДУШЕ У СРБИЈСКОЈ ПОЕЗИЈИ СУМАТРАИЗМА, КОСМИЗМА, И ХИПНОТИЗМА

Interpreting the motif of the ladder as a constitutive element of the phenomenology of the soul, we first emphasised its symbolic, archetypal meaning, and then, using the example of Zlata Kocić's poetry book (*Lazareve lestve*), we pointed to the poetic transcendence of the framework of iconic and mimetic representation. In the second part of the paper, we analysed the poetic gradation of the soul in the poetry of M. Crnjanski, S. Miličić, and R. Drainac. Particular

attention was paid to the dynamics of the modernist appropriation of the category of *Novum* in the *Lyrics of Ithaca*, and the delicate figuration of the soul in hypnism in the poetry of R. Drainac. The hermeneutical nexus between the presence of the soul in the verse and the absence of the ladder was observed as a possibility of a higher degree of literary consciousness through the deconstruction of the thinking of external and internal space.

► **Keywords:** soul, ladder, *Novum*, Crnjanski, Miličić, Drainac